

kuzatildi. Qizil o'simligi Red Star navining 1 dona mevasidagi danagining ulishi 20.8 % bo'lganligi aniqlandi. Helen navida yuqorida keltirilgan ko'rsatkichlarda berilgan ma'lumotlarga ko'ra qizil mevasining 1donasi tarozida tortilganda o'rtacha og'irligi 2.7 g bo'ldi. Qizil o'simligining 1 dona danagining o'rtacha vazni 0.63g bo'lganligi tajribalarimizda kuzatildi. Qizilning 1 dona mevadagi danakning ulushi, 23.3 % bo'lganligini tajribalarimizda kuzatildi.

Ushbu keltirilgan jadvaldan 2022-yil mobaynida olib borilgan tajribalarimizda navlar orasida 1 dona meva vazni va 1 dona meva danagi vazni o'lchanib eng og'ir meva va eng og'ir danagi bor bo'lgan navlar ro'yxati qayd etilib borildi. Bunda Red Star navida 1 dona mevasining vazni boshqa navlardagiga taqqoslaganimizda 1,2 g ga og'ir bo'lib, 1 dona mevasidan ajratib olingan danagining og'irligi esa boshqa navlardagiga nisbatan 0.14 gr ga og'irroq bo'lganligi aniqlandi.

2023 yil kuzatilgan ilimiy tadqiqot ishlarda navlar aro qizil mevasining, danagining harbir donasi vazni aniqlanib dala daftarga qayd etib borildi. Bunda qizil o'simligining Vlademirskiy navida 1 dona mevaning vazni 2.8 g bo'lganligi tadqiqotlar davomida aniqlanib, 1 dona danagining vazni esa o'rtacha

0.61 g bo'lganligi kuzatildi. O'simlikining 1 dona mevadagi danakning ulushi 21.7 % bo'lganligi tadqiqotlarimizda kuzatildi (1-rasm).

Qizil o'simligining Red Star navida olib borilgan tadqiqot natijasida qizilning 1 dona mevasining o'rtacha vazni 3.1 g ni tashkil etsa, 1 dona danagining o'rtacha vazni 0.69 g bo'lganligi tajribalarimizda kuzatildi. Qizil o'simligi mevasidagi 1 dona danagining ulushi esa 22.2 % ni tashkil etganligini o'z tajribalarimizda keltirilib o'tilgan. Qizilning Xelen navida 1 dona qizil mevasining o'rtacha og'irligi 2.2 g og'irlikda bo'lsa, qizilning 1 dona mevasidagi danagining o'rtacha vazni 0.58 g ni tashkil etdi. Olib borilgan tadqiqotlar davomida 1 dona qizil mevasidagi danagining ulushi 26.3 % ni tashkil etishi tajribalarimiz mobaynida kuzatildi.

Xulosa. Biz olib borgan tadqiqotlar davomida qizil navlarini pishib yetilgan mevalarini morfologik belgilarini o'rganish bilan birga ularning mevalarini morfometrik ko'rsatkichlarini o'rganish bo'yicha ham tadqiqotlar olib borildi natijada uch yil mobaynida qizilning Vlademirskiy, Red star va Helen navlari mevalarini 1 donasini vazni, 1 dona danagi o'rtacha vazni va 1 dona mevadagi danagining ulishi foizda hisoblab yozib chiqildi.

ADABIYOTLAR:

1. Ардашева О.А., Федоров А.В., Черемных Е.Н. ВЕСТНИК Ижевской государственной сельскохозяйственной академии// Научно-практический журнал №4 (60) 2019.
2. Аргир Зхивондов, Нели Керанова, Светла Пандова Журнал оф Анимал анд Плант Ссиэнсес//Публисатион дате 31/10/2019, Парес 7153-7161.
3. Анциферов А.В. Кизил с мужском характером / Вестн. Цветовода 2009. №22.
4. Блейз А. И. Энциклопедия орехов и диких ягод/ Олма-ПРЕСС, 2000.-335с.
5. Reupnazarova G. N., Adilov X. A. QIZIL MEVA DARAXTINI YASHIL QALAMCHALARIDAN KO'PAYTIRISH TEXNOLOGIYASI //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 5. – S. 620-624.

UO'T: 633+502.7

TOSHKENT VILOYATI BO'KA TUMANI HUDUDIDA TARQALGAN O'SIMLIKLARNING EKOLOGIK HOLATI

Xaydarova Halima Normatovna, dotsent,
Xolmatov Mustajo Zafar o'g'li, magistr.

Annotatsiya. Toshkent viloyatining Bo'ka tumanida o'suvchi tabiiy o'simliklar, ularning tarqalgan hududlar, ekologik holati tavsif berilgan.

Turlarning kamayib ketayotganligiga turli ekologik holatlarning ta'siri haqida ma'lumotlar berilgan. Ayrim o'simliklarning lotincha nomlari, o'sish sharoiti hamda lotincha nomlari ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: yovvoyi o'simliklar, ekologik hududlar, qoqio't, qush qo'nmas, sebarga, na'matak, havo harorati, tashqi ekologik omillar.

Аннотация. В работе описаны природные растения, произрастающие в Букинском районе Ташкентской области, их ареалы распространения и экологическое состояние.

Приведены сведения о влиянии различных экологических факторов на сокращение численности видов. Также указаны латинские названия некоторых растений, условия их произрастания и латинские наименования.

Ключевые слова: дикорастущие растения, экологические зоны, осока, птичье гнездо, себarga, почва, температура воздуха, внешние факторы среды.

Abstract. In the Bo'ka district of Tashkent region, the growing natural plants, their distribution areas, and ecological status are described. The impact of various ecological conditions on the decline of species is discussed. The Latin names of certain plants, their growing conditions, and their Latin names are also provided.

Keywords: wild plants, ecological areas, sedges, bird's nest, sebarga, soil, air temperature, external environmental factors.

Kirish. Insoniyat qadim zamonlardan beri o'simliklar dunyosidan turli maqsadlarda foydalanib kelmoqda. Ayniqsa ushbu

o'simliklardan oziq-ovqat, dori-darmon, qurilish materiallari, kiyim-kechak kabi eng zaruriy manbalarni tayyorlashda foydala-

niladi. Shunday ekan, o'simliklar dunyosi va ularning ahamiyatini bilganimiz xolida, ularni o'rganish hamda, ko'paytirish maqsadida tinimsiz izlanishlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Biz izlanishlar olib borayotgan hududda ham o'simliklar jamoasi juda ko'p turlarni tashkil qiladi va ulardan xalq xo'jaligida, tibbiyotda keng foydalaniladi.

Toshkent viloyati hududi 22 tuman va shahardan tashkil topgan bo'lib asosan, tog', tog'oldi va tekislik hududlariga bo'linadi, shu bilan birga Respublikamiz hududida uchraydigan 4500 turga kiruvchi o'simliklarning 1200 dan ortiq turi Toshkent viloyati hududida uchrashi aniqlangan, shundan 230 ga yaqin o'simlik turi Toshkent viloyati Bo'ka tumani hududida uchrashi aniqlangan.

Toshkent viloyatiga qarashli Bo'ka tumani hududi asosan tekisliklardan iborat bo'lib unda, ko'p yillik o't-o'simliklardan daraxtlar, butalar va yarim butalar hamda, chala buta, buta va ko'p yillik o't o'simliklari, o'simliklar qoplaminig asosiy qismini tashkil etadi.

Asosiy qism. Tumandagi o'simlik qoplaminig asosiy qismlarini tashkil etuvchi ko'p yillik o't o'simliklari madaniy ekinlar ekiladigan ekin maydonlari atrofida, mevali daraxtlardan iborat bog'lar va tut plantatsiyalarning sug'oriladigan qismida ko'plab uchraydi. Ularning ayrimlari haqida ma'lumot berib o'tamiz:

Na'matak turlari (Itburun, Qo'qon va oddiy na'matak) uchrashi aniqlangan, shu bilan birgalikda Irg'ay, Singirtak va Zirk kabi butalar ham o'sishi aniqlangan.

Ko'p yillik o'tlar orasida dorivorligi bilan keng tanilgan shirinmiya, o'tloq sebgasi va dorivor gulxayrilarni dala maydonlari atrofida uchrashi kuzatildi.

Bo'ka tumani o'simliklarini va ekin maydonlarini sug'orishda, shimoli sharqdan Ohangaron daryosi va O'rtachirchiq (Tuyabo'g'iz) suvomborlaridan foydalaniladi.

Tumanning joylashishi jihatidan tekisliklardan iborat bo'lganligi sababli iqlim bir muncha mo'tadil ko'rinishga ega, bu o'simliklarning tarqalishida muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval.

Toshkent viloyati Bo'ka tumanida tarqalgan o'simliklarning tavsifi.

O'simlik nomi	Tarqalgan hududlari	Lotincha nomi	Tavsifi va ahamiyati
Shirinmiya	Zovur kollektor yonlarida sug'oriladigan ekinlar, paxta va g'alla ekinlari orasida va sug'oriladigan ekinlar yaqinida uchrashi kuzatilgan	<i>Glycyrrhiza glaba L.</i>	Burchoqdoshlarga mansub bo'yi 40-150 sm gacha o'suvchi sershox o'simlik, dorivorlik xususiyatiga ega shamollash va nafas yo'li kasalliklarida qo'llaniladi
Qo'g'a	Botqoq yerlarda tarqalgan o'simlik bo'lib sersuv hududlarda ekinlar sug'oriladigan ariq, kanal va zovur bo'ylarida tarqalganligi o'rganilgan	<i>Typha L.</i>	50-160 sm gacha o'suvchi Qo'g'adoshlar oilasiga mansub ildizpoyali ko'pyillik ildizpoyali o'simlik bo'lib qirg'oq yoqasida o'suvchi turlari sohil qushlari uchun yashash joyi hisoblanadi
O'tloq sebgasi	Ekinlar orasi soya tushadigan yerlarda o'sishi aniqlangan	<i>Trifolium</i>	Burchoqdoshlarga mansub o'simlik hisoblanib 25-75 sm gacha o'suvchi o'simlik bo'lib yerning namligini ushlab turishga va tuproq eroziyasidan saqlashga xizmat qiladi.
Qamish	Bo'ka tumani hududidagi oqarsuvlar, ariqlar va zovur kallektorlar yaqinida o'sadi	<i>Phragmites communis Trin.</i>	Sohil bo'yi mikroiklimini mo'tadillashtirish, suvda yashovchi mo'ynali hayvonlar va sohil qushlari uchun yashash joylari sifatida xizmat qilib boyi 60 smdan 2 metrgacha bug'doydoshlarga mansub ildizpoyali ko'p yillik o'simlik
Yovvoyi tok	Bo'ka tumani hududidagi tutzorlar, va Tojikiston respublikasi chegarasidagi yetimcho'qqi atrofi va Sirdaryo viloyati hududiga tutash bo'lgan Yangiobod va Turkiston mfy hududlarida o'sishi aniqlangan	<i>Vitis vinifera</i>	Bo'yi 10-15metrgacha yetuvchi ilashib o'suvchi buta bo'lib iqlimlik haroratiga ko'ra bazan iyul avgust oylari oralig'ida bazan avgust oxiri sentabr boshida mevalari pishi yetilishi kuzatilgan
Dorivor gulxayri	Bo'ka tumanidagi barcha ekin ekiladigan dala maydonlari, bog'lar, tut plantatsiyalari va namgarchilik yuqori bo'lgan ekin maydonlarda uchrashi aniqlangan	<i>Althaea officinalis</i>	Namsevar o'simlik bo'lib barcha ekinzorlar orasida uchraydi uzunligi 20 sm dan 75 smgacha bo'lib yerbag'irlab o'suvchi o'simlik bo'lib yer ustki qismi farmasevtikada ichni yumshatuvchi dori tayyorlanadi

Sutli qushqo'nmas – *Silybum marianum* Asteraceae oilasiga mansub ko'p yillik o'simlik.

Temir qushqo'nmas – (*L-Arginin*) Asteraceae oilasiga mansub ko'p yillik o'simlik.

Ekologik muhitning iqlim o'zgarishiga ta'sir etishi, o'simliklarning ekologik holatiga ham o'z ta'sirini o'tkazmay qo'ymaydi, albatta.

Jumladan, yoz mavsumining issiq va quruq kelishi, qishda yuzaga keladigan anomal sovuqlarning davomiyligi, suv tanqisligi tufayli qurg'oqchilikning kuchayishi va sovuq havo massasi tufayli ayrim o'simlik populatsiyalarining kamayishi kuzatiladi.

Toshkent viloyati Bo'ka tumani o'simliklar himoyasi va karantini inspeksiyasi va ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishlari inspeksiyalari tomonidan berilgan ma'lumotlarga ko'ra Bo'ka tumanining Piskent tumaniga yaqin hududlari bo'lgan Katta Ravot, Qoraqo'lyi, Achamayli va Bo'ka shahrining shimoli sharqiy qismida joylashgan mahallalar atrofidagi dala maydonlari, bog'lar va tutzorlar hududlarida Na'matakning «itburun na'matak, qo'qon na'matak» turlari kamayganligini va Qoraqo'lyi hududida esa tuproq sho'rlanishi hamda, qishning sovuq kelishi natijasida sersuv nam yerlarda o'suvchi Dorivor Gulxayri va Shirinmiya o'simliklarning 150 dan 400 m2 gacha bo'lgan maydonlarda ancha qisqarayotganligi aniqlangan, o'simliklar qoplamining kamayishiga Olmaliq shahri hududida joylashgan Ammafos Maxam zavodidan chiqayotgan

fosforli chiqindilardan hosil bo'lgan kislotalarning yer osti suvlariga qo'shilib kelishi hisobiga o'simliklar ildizidan zararlanishi kuzatilmoqda.

Bo'ka tumanining Qo'ldosh tepa, Uchariq, Karl Marks hududlari, Oqqo'rg'on tumaniga yaqin bo'lganligi tufayli past-tekisliklardan iborat yerlarda qurg'oqchilik va qishda sovuq va kuchli kuchli shamollarning bo'lishi sababli Qushqo'nmas, Qo'g'a, qamish, yantoq va qirqbo'g'im o'simliklarining kamayib ketishi kuzatilmoqda. Toshkent viloyati o'rmon xo'jaligi tomonidan berilgan ma'lumotlarga ko'ra Bo'ka tumani hududidagi 1200 dan ortiq o'simlik turidan 20 ga yaqin buta va yarim butalar mavjudligi shulardan irg'ay va zirk butalarining populatsiyasi faollik bilan o'sayotgani ammo 10 ga yaqin buta turlarining kamayib borayotgani aniqlangan.

Xulosa. Izlanishlar natijasi shuni ko'rsatadiki, Bo'ka tumanining sersuv hududlarida qirqbo'g'im, qamish va qo'g'a o'simliklar ancha keng maydonlarni egallab kelgan bo'lib, tumanning Piskent va Oqqo'rg'on tumaniga tutash hududlarida tuproq va suv bilan bog'liq ekologik vaziyat birmuncha og'irligi o'simlik qoplamining keyingi vaqtlarda kamayib borishiga sabab bo'layotganligi kuzatilmoqda.

ADABIYOTLAR:

1. Ashurmetov O.A., Raximova T.T. va boshq. Ekologiya. T., 2008
2. Belolipov I.V. va boshq. O'zbekistonning o'simliklar dunyosi. T., 1997.
3. Pratov U.P., Jumayev K., I. Botanika (anatomiya, morfologiya, sistematika, geobotanika). T., 2010
4. I. Xamdorov. Botanika asoslari., T., 1990.
5. Xamdorov I., Bobomurodov Z., Xamdorova E. Ekologiya., T., 2009.
6. Xolmatov H.X., Qosimov A.I. Dorivor o'simliklar., T., 1992.

ГИЛОСНИНГ АГРОБИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Файзиев Жамолiddин Насирович, к.х.ф.д.,

Эсонкулов Алижон Сайидович, б.ф.н., катта илмий ходим,

Академик М.Мирзаев номидаги боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот институти.

Аннотация. Мақолада гилос навларининг агробиологик хусусиятлари ва етиштириш технологияси тахлил қилинган. Гилос ўсимликларини меваси таркибида органик моддалар ва уларни инсон саломатлигидаги аҳамияти бўйича маълумотлар келтирилган. Гилос навлари ва кўчатларини кўпайтириш, кўчатларни экиш схемаси ҳамда уларнинг ташиқ муҳит омилларга талаби, дарахтларини кесиш ва уларга шакл бериш, боғни ўғитлаш ва сугориш, қатор ораларига шлов бериш тўғрисида тахлилий маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: гилос, нав, мева, кўчат, экиш схемаси, ташиқ муҳит, кесиш ва шакл бериш, ўғитлаш, сугориш.

Аннотация. В статье проанализированы агробиологические особенности сортов черешни и технология выращивания. Приведены сведения о содержании органических веществ в плодах черешни и их значении для здоровья человека. Приведена аналитическая информация по размножению сортов черешни и саженцами, схеме посадки саженцев и их требованиям к внешним факторам среды, обрезке и формировке деревьев, удобрению и поливу сада, обработкам междурядий.

Ключевые слова: черешня, сорт, плоды, саженцев, схема посадки, внешняя среда, обрезка и формировка, подкормки, полив.

Abstract. The article analyzes the agrobiological characteristics of sweet cherry varieties and cultivation technology. Information is provided on the content of organic substances in cherry fruits and their importance for human health. Analytical information is provided on the propagation of cherry varieties and seedlings, the scheme of planting seedlings and their requirements for external environmental factors, pruning and training of trees, fertilization and irrigation of orchards, and treatment of row spacing.

Keywords: sweet cherry, variety, fruits, seedlings, planting scheme, external environment, pruning and training, fertilizing, irrigation.

Кириш. Мамлакатимизда бозор иқтисодиёти даврида аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига, саноатни эса хом ашёга бўлган талабини қондириш ҳозирги кунда қишлоқ хўжалиги олдида турган энг муҳим долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда ва республикамиз ҳукумати бу соҳага катта эътибор қаратмоқда.

Ўзбекистон ҳудуди кўпгина мева ўсимликлари ўрик, олхўри, гилос, олма, нок, ёнғоқ, pista, бодом ва узумнинг келиб чиқиш марказларидан бири ҳисобланади.

Бугунги кунда гилос дунё бозоридаги энг қиммат данакли мевалардан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда гилосни етиштириш ва ҳажмини ошириш иқтисодий жиҳатдан фойда келтиради.

Ўзбекистондан гилосни бошқа давлатлар Россия, Қозоғистон, Қирғизистон, Корея, Беларусия, Польша, Бирлашган Араб Амирлиги (БАА) Хитой, Малайзия, Саудия Арабистонига экспорт қилиш айниқса манфаатли.

Гилос меваси таркибида 12,2 % шакар, 0,23 % органик кислоталар, С ва А витаминлари мавжуд [6].

Гилоснинг навлари жуда кўп бўлиб, асосан икки гуруҳга бўлинади: эти ширали, хўраги гини ҳамда эти тигис, консерва қилинадиган ва хўраки бигарро гилоси бор.

Гилос ҳаво намлигига унча талабчан эмас, бироқ мевалари пишаётган даврда ёққан ёмғир уларнинг ёрилиб кетишига сабаб бўлади. Ер ости сувларининг юза жойлашиши гилосга салбий таъсир кўрсатади.

Гилос (Ser. avium L., Moench) мўътадил иссиқ ва иссиқ иқлим ўсимлигидир [7].

Гилос бўйи 10-15 м гача етадиган, шох-шаббаси сийрак, йўғон шохлари кам бўлган баланд дарахт. Меваси ажойиб бўлиб, эрта-май охири, июн бошида пишади. Қаттиқ этли навлари узоқ ташишга чидамли бўлади. Мевасининг шакли юмалоқ, юраксимон, сариқ, қизил, тўқ қизил рангда, эти ширали, ширин, сирти текс, юмалоқ данакли бўлади. Республикада етиштириладиган гилос меваси таркибида 12,2 % шакар, 0,23 % органик кислоталар, С ва А витаминлари мавжуд [6].

Гилос-иссиқсевар ўсимлик, совуққа чидамсиз. Мева курткалари совуққа чидамли -28°C ва ундан юқори бўлганда совуқ уриши мумкин. Совуқ уришига таъсирчан, ёзги юқори температураларга чидамли. Илдиэлари узоқ иссиқ ва қурғоқчиликка чидамсиз. Гилос навлардан келиб чиқиб гуллаш давридан мева етилиш давригача 40 кундан 80 кунгача вақт талаб этилади. Кам ишқорли ($pH=6,0-6,5$) бўлган тупроқларда яхши ўсади. Тупроқ намлиги ортиқчалиги ва етишмаслиги гилосга салбий таъсир этади (1, 2, 7).

Гилос кўчатларини етиштириш. Гилос кўчатлари асосан пайванд қилиш усули билан кўпайтирилади. Гилос учун ёввойи гилос, антика (магалёбка), оддий нордон олча ва гизела-5 пайвандтагларидан фойдаланиб кўчатлар етиштирилади. Гилос магалёбка олчасига уланган кўпгина навлари узоқ яшамайди, баъзан 8-12 ёшидаёқ қуриб қолади. Гилоснинг айрим турлари антипкага етарли даражада мос келмайди. Сизот сувлари яқин жойлашган шўрланган ерларда оддий нордон олчага пайванд қилинган навларини экиш яхши натижа беради. Ёввойи гилос ва гизела-5 гилос учун яхши пайвандтак ҳисобланади. Уларга уланган пайвадуст